

יאיר שלו

”כשמת עלי הכהן חרבה שילה”?

ראשי פרקים

- א. מבוא שילה
- ב. ארועי י' אייר
- ג. מתי נחרבה שילה?
- ד. מתי חורבה איננה חרבה
- ה. חיי שילה מאז חורבנה

א. מבוא שילה

ביום ירושלים חוגג עם ישראל את שחרורה של ירושלים, עיר קודשינו. עלינו לזכור שבאותה מלחמת שחרור חזרנו גם למרחבי ארצנו, ערש התנ"ך. באותם ימים גדולים זיכה ה' את חיילנו, ובעקבותיהם כל יהודי, לבקר ואחר כך לשבת בערי קודשינו. ברוב אתרי התנ"ך עדיין איננו יכולים לשבת מפאת הישוב הנכרי והעויין שנמצא בהם (כדוגמת שכם, רמה ובית לחם). במקום אחד התחדש ישוב עברי למרות הישוב הנכרי (חברון) ורק שילה, מכל אתרי הקודש במרחבי יהודה ושומרון, זכתה ביישוב שהוא כולו יהודי. באתר העתיק שוב מחדשים בה חיי תורה ומצוות.

בשנת תשל"ח התחדש הישוב העברי בשילה ומיד עם הווסדו הוקמה בו **ישיבת שילה**. בטקס הקמת הישוב קבע רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק מזוזה בפתח בניין מתקופת התלמוד והוא שימש כבית המדרש הראשון של ישיבתנו.

אם כן, ישיבתנו הממוקמת באתר העתיק, ממשיכה את תורת שילה הקדומה. מאמר זה, שנכתב לקראת יום ירושלים, מאיר במשהו את ההמשכיות של שילה ותורתה.

ב. ארועי י' אייר

בשולחן ערוך (או"ח סימן תקפ, ב) מופיעה רשימת תאריכים ש"ראוי להתענות בהם", ביניהם מספר תאריכים שקשורים לתולדות שילה, ורובם בסמיכות זה לזה:

מכ"ו בניסן	מת יהושע בן נון	- מייסד שילה
בי באייר	מת עלי הכהן	- הכהן הגדול האחרון בשילה
	ושני בניו,	
	ונשבה ארון ה'	- שנלקח משילה למלחמה
בכ"ח באייר ¹	מת שמואל הנביא.	- שגדל בשילה

מקורות התאריכים הללו מצויים בספר ההלכה העתיק ביותר שלנו - **מגילת תענית**².
ב"מאמר אחרון" המופיע בסוף המגילה כתוב:

אלו ימים שמתענים בהם מן התורה.. בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה הארון.

אם כן, ראינו את המקור של יי באייר שמופיע במגילת תענית ובו מוזכרים 3 אירועים:

1. מת עלי הכהן,
2. מתו שני בניו,
3. נשבה הארון.

שלוש הסיבות לצער נובעות מתבוסת ישראל במלחמה עם הפלישתים באבן העזר. מה שמופיע בשולחן ערוך לקוח כמעט מילה במילה ממגילת תענית. באותו ספר קדום מאוד מונצח האירוע של תבוסת ישראל, ה"אי-כבוד"³:

וּתְקַרָא לְנֵעַר אֵי קְבוֹד לְאִמְרֵי גְלָהּ קְבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל אֶל הַלְקַח אֶרֶון הָאֱלֹהִים
וְאֶל חַמִּיהָ וְאִישָׁהּ.

בשפה ההלכתית זה מתבטא ע"י שלושת האסונות הנקודתיים.

1 בשולחן ערוך כתוב שבכ"ח אייר מת שמואל הנביא. במגילת תענית מופיע ששמואל מת בכ"ט. אז מתי נציין את יום פטירתו? "והפכתי אבלכם לשמחה וכו'". בימים אלו אנו מציינים ימי שמחה וגאולה, בכ"ח באייר את יום שחרור ירושלים וב-כ"ט הגיעו חיילנו לשילה.

2 מגילת תענית, שמודפסת בין השאר בגמרות שטיינזלץ בין מסכת תענית למסכת מגילה, היא רשימה של ימים שאין להתענות בהם. המגילה כפי שהיא קיימת היום מורכבת משתי שכבות, עברית וארמית, כעין משנה וגמרא. החלק הארמי שבה מיוחס לסוף תקופת בית חשמונאי. בסופה נוסף "מאמר אחרון", שמיוחס לראשית תקופת הגאונים (בדומה למסכתות הקטנות) ובו מופיעים ימים שדאי להתענות בהם.

3 שמואל א' ד, כא.

ג. מתי נחרבה שילה?

בספר "ילקוט מעם לועז" על ספר שמואל כתב הרב שמואל ירושלמי (קרויזר)⁴:

חורבן שילה היה בעשרה באייר ... ונמנה בין הימים שראוי להתענות בהם. הוא עמד שס"ט שנה ... אחרי חורבנו, באו לנוב. (עמוד עב)

אם כן, הרב קרויזר מוסיף כאן עוד אירוע ביי באייר שלא מופיע בשולחן ערוך ובמגילת תענית והוא **חורבן שילה**. ניתן להבין מדבריו שהוא מתכוון לחורבן המשכן. הרב קרויזר מחבר את רצף העניינים: מות עלי הכהן, לקיחת הארון ולאחר מכן הופעת המשכן בנוב - משמע שהמשכן בשילה נחרב. הוא מפנה במקורותיו למסכת זבחים (ק"ה, ב) ובה כתוב:

תנא: כשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו לנוב.

בזאת מצאנו את החלק החסר שמחבר בין מות עלי לחורבן שילה. עכשיו מובן יסוד דעתו של הרב קרויזר, שסבר שנחרב המשכן בשילה ביי באייר.

אנחנו מבינים על מה הוא התבסס, אבל בכל זאת, האמנם השולחן ערוך, ולפניו מגילת תענית, לא ראו לנכון לציין את חורבן שילה כאסון שאירע ביי אייר, בנוסף על שאר האסונות שראינו לעיל, שראוי להתענות עליהם?

לכאורה יש כאן שתי בעיות:

א. המשכן והעיר שילה סימלו את ריבונות עם ישראל באותה תקופה ולכאורה תמוה מדוע מות בני עלי כתוב במגילת תענית וחורבנה של שילה איננה כתובה.

ב. משכן שילה, מרכז עבודת ה' של אותה תקופה, היה מקבילה מוקדמת של בית המקדש בירושלים. הרי על חורבן מקדש זו אנו צמים חמש תעניות. האסונות המוזכרים במגילת תענית אירעו במלחמה ישראל-פלישתים. אילו במלחמה זו

4 הספר "ילקוט מעם לועז" נכתב בראשיתו ע"י רבי יעקב כולי בלאדינו על בראשית ושמות. הוא נועד להיות לקט עממי של פרשנות התורה, בשילוב הלכה ואגדות מדרשיות. הוא התקבל בתפוצות היהודים דוברי לאדינו ואפילו מצוטט בשו"תים מפולין. אחרי פטירתו של הרב כולי, המשיכו רבנים נוספים את מפעלו בכתיבה דומה בלאדינו על שאר החומשים וכן על ספרים: יהושע, ישעיה וחמש מגילות.

בתקופתנו תרגם הרב שמואל ירושלמי (קרויזר) את הספרים הקיימים מלאדינו, והמשיך את המפעל הגדול בעצמו על שאר ספרי התנ"ך. הכרך על ספר שמואל יצא בשנת תשל"ו (1976).

הפלישתים היו מחריבים את משכן-שילה כפי שהבבלים והרומיים חרבו את מקדש ירושלים, אירוע זה לא היה גם הוא נזכר במגילת תענית ובשולחן ערוך?

ד. מתי חורבה איננה חרבה

אפשר להציע כאן פשט אחר בהבנת הסוגיה על מנת להתמודד עם קושיות אלו.

סוגיה זו שורשה במשנה (זבחים, יד) המתארת את הלכות מיקום עבודת הקורבנות, מה מקריבים בבמות ומה מקריבים במקדש, מתי מותר להקריב בבמות, וכו'. בהקשר זה מוצגת ה**כרונולוגיה** של המעבר ממשכן-המדבר למקדש בירושלים, ובה כתוב:

באו לגלגל- הותרו הבמות.. באו לשילה- נאסרו הבמות.. באו לנוב ולגבעון- הותרו הבמות.. באו לירושלים- נאסרו הבמות...

הרמב"ם, בספרו "משנה תורה", כמעט שאינו משתמש במילותיו שלו אלא בלשון הגמרא ושאר ספרי חז"ל. הוא "רק" ערך את תורת חז"ל מחדש. הרמב"ם ביטא את פסקיו ההלכתיים בסדר העריכה.

לעיתים, הרמב"ם מציג רקע אגדי של נושא כמבוא להצגת ההלכות באותו נושא. דבר זה נקרא: **האגדה שבהלכה**. לא נתכוונה אגדה זו להיות בסיס היסטורי, אלא רקע רעיוני המשמש יסוד להלכות.

לוח הזמנים של ימי המשכן והמקדש⁵ המוזכרים בגמרא הוא אגדה שכזו, וכך גם פסק הרמב"ם, בכך שריכז את כל ציטוטי חז"ל בנושא בראשית **הלכות בית הבחירה**⁶. בצורה זאת יש להבין את הברייתא: "חרבה שילה ובאו לנוב"⁷- אין עניינו לחדש לנו עובדה היסטורית אלא ללמדנו את הרקע להלכות.

ביטול הלכות שילה

בפשט פסוקי התנ"ך בסיפור מלחמת אבן העזר אין מוזכר חורבן שילה. אף לא שהפלישתים הגיעו לשילה, אלא רק איש בנימין, הרץ מן המערכה ובא לשילה⁸. **משכן שילה לא נחרב**. קירות האבן של ההיכל עוד עמדו. כלי המשכן הניידים – מנורה,

5 "תנו רבנן: ימי אוהל מועד שבמדבר". זבחים קיח, ב.

6 "ומשם באו לשילה, ובנו שם בית של אבנים.. ושלש מאות ותשע ושישים שנה עמד מקדש שילה.

וכשמת על-חרב ובאו לנוב ובנו שם מקדש". (בית הבחירה א, ב)

7 זבחים שם.

8 ראה שמואל א' ד, יב.

שלחן, מזבח הקטורת וכיור הועברו לנוב. אך מזבח האבנים נותר במקומו ומעתה היה לו דין "במה"⁹. במזבח זה נאחז יואב כששלמה המלך ביקש להמיתו¹⁰.

חורבן שילה לא היה חורבן של אבנים, אלא של מעלתה ההלכתית. ביטול מעמדה כמקום שבו חלות ההלכות הנדונות בסוגיה. עד לרגע זה התקיימו בעולם הלכות מסוימות: נאסרו הבמות, אוכלים קדשים קלים ב"כל הרואה"¹¹, עלייה לרגל לשילה וכו'. מאותו זמן שמת עלי (והוקם המשכן בנוב), בטלו הלכות אלו, והיא חורבנה של שילה - מהבחינה ההלכתית. חורבנה של "תורת שילה". מטרת המשנה ללמדנו הלכה, לא היסטוריה.

חורבן ובניין בהלכה

אין הבנה זו, של המלה 'חורבן', חריגה בשפה ההלכתית - להפך. מצאנו שזאת משמעותה במקומות אחרים. אביא שניים לדוגמה:

מכיוון אחד, בניין הנחשב כחורבה. כתוב בשולחן ערוך (או"ח תקסא):

הרואה ערי יהודה בחורבן.. קורע.

והמגן אברהם שם:

אע"פ שיושבין בהם ישראל, כיוון שהאומות מושלים עליהם מקרי חורבן.

זאת אומרת, למרות שהבניינים קיימים וראויים למגורים, ואפילו יהודים חיים בהם ומקיימים חיי תורה ומצוות, בכל זאת העיר - חרבה¹².

ולכיוון השני - חורבה שהיא כבנויה. אנו מוצאים במשנה (מגילה ג,ג):

אמר רבי יהודה: ביהכנס שחרב אין. ואין. שנאמר "והשימותי את מקדשיכם" - קדושתן אף כשהן שוממין.

9 "כשיבנה המקדש בירושלים דין משכן שילה דין במה יש לו". (מהרי"ץ חיות על מגילה טז,ב)

10 ראה מלכים א' ב כח-לד ומכות יב,א. יש לתת את הדעת למה סברו חז"ל שיואב נס לאוהל ה' בשילה ולא לירושלים או למשכן בגבעון? ראה רש"י, ריטב"א ודקדוקי-סופרים במכות שם.

11 ראה משנה מגילה א,יא.

12 בהקשר זה יש להבין את גודל משמעות שלטון ישראל בעיר קדשינו שאנו זוכים שירושלים כבר איננה בגדר "חרבה".

וכן נפסק לגבי בית קדשינו, שייבנה במהרה¹³. מכאן משמע שלמרות שבית הכנסת ובית המקדש חֲרָבִים מורה לנו ההלכה לנהוג בהם כאילו הם קיימים ועומדים. משמע שאין קשר הכרחי בין חורבן ממשי לבין חלות שם "חורבן".

ה. חיי שילה מאז חורבנה

חורבן שילה ורישומה

ואם לא נחרבה שילה בימי עלי, מתי נחרבה?

בית ה' היה בשילה עד יום גלות הארץ¹⁴. ההיכל והעיר נחרבו עם חורבן שומרון על יד צבאות סנחריב האשורי.

בימי ישעיה כבש צבא אשור את השומרון והגלה את תושביו. צבא האויב התקדם ליהודה, והטיל מצור על ירושלים, שניצלה באירוע ניסי מדהים.

חורבן שילה מוזכר בתנ"ך לראשונה על ידי ירמיה¹⁵ וקהל שומעיו¹⁶. על פי דבריו ותגובת העם, ההיכל נחרב והעיר הוגלתה ושממה. ספר ירמיה הוא מהספרים הראשונים שנכתבו לאחר חורבן שילה וגלות שומרון. ואכן, ירמיה הזכיר את חורבן שילה בהקשר של גלות שומרון:

ועשיתי לבית.. כאשר עשיתי לשילו. והשלכתי אתכם.. כאשר השלכתי את כל אחיכם, את כל זרע אפרים

בעיני העם היושב בציון, עיר הקודש והמקדש היה מקום מיוחד שנצחיות קיומו אינה תלויה במעשיהם. הביטחון בכך שההיכל בירושלים וודאי לא יחרב היה חזק עקב נס

13 "מה שבת בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאין בית המקדש קיים, אף מקדש בין בזמן שהוא קיים בין בזמן שאין קיים. וכן הוא אומר (ויקרא כו): "והשמותי את מקדשיכם" - אע"פ ששממו, קדושתם עליהם". (פסיקתא זוטרנא פרשת קדושים). וכן פסק הרמב"ם (הלכות בית הבחירה ו,טז).

14 שופטים יח,ל-לא.

15 ירמיה ז,יב-טז וירמיה כו, ו.

16 ירמיה כו,ט.

הצלת ירושלים מידי אותו צבא אשורי¹⁷. נס כזה לא הופיע בשילה. כנגד זה מוכיח אותם ירמיהו ומטיח לעג:

אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר: היכל ה', היכל ה', היכל ה'..

- דעו לכם שהמקדש בירושלים עלול להחרב, בדיוק כמו שאשור החרב את בית ה' בשילה. והעם בירושלים ייצא לגלות בדיוק כמו שסנחריב היגלה את העם מהר אפרים¹⁸.

ישיבת שילה הקדומה

אם לא נחרב ההיכל בשילה בימי עלי מה הוא שימש אם לא כמשכן ה'?

לפני עלי היה משכן-שילה מרכז גם של תורה וגם של עבודה. ברור שהיה בו הקרבת קרבנות, אך גם היתה מוריה¹⁹; כאן ישב יהושע ובית דינו²⁰, ומסר את התורה לזקנים אחריו, ואחר כך הוכה עלי הכהן וכאן קיבל ממנו שמואל הנביא.

לפי מה שלמדנו לעיל, אחרי מות עלי עוד התקיימה שילה. הבניינים ואף היכל ה'²¹ שבה לא נהרסו. שילה הפכה ממוקד עלייה לרגל ואכילת קדשים בכל הרואה, לבית מדרש של כ(ק)ול השומע. כעבור שני דורות היתה שילה מושבו של אחיה השילוני.

גם אחרי ששילה פסקה מהיות מרכז ל"כל הרואה" עוד המשכו לעלות לשם אל הרואה²² - אל הנביא שהיה בימיו, אחיה השילוני. הוא ישב בשילה עם בית דינו, וכאן הורה את תורתו לייראי ה' שבממלכת ישראל. הוראת התורה נשארה בארץ שומרון שלושה דורות כאשר מסר בשילה אחיה את התורה לתלמידו אליהו הנביא. אליהו מסרה לאלישע ואלישע לבני הנביאים באזור יריחו.

17 סיפור הצלת ירושלים הוא היחידי המופיע במלואו שלוש פעמים בתנ"ך: מלכים ב' יח-יט, ישעיה לו-לז, דברי הימים ב' לב.

18 עיין היטב בירמיה ז, א-טו ובירמיה כו, א-ט.

19 "מאי הר המוריה?... הר שיצא ממנו הוראה לישראל". (תענית טז, א)

20 עיין הקדמת המשנה תורה לרמב"ם: "...וכן יהושע כל ימי חייו לימד על פה וזקנים רבים קיבלו מיהושע וכו'...".

21 ראה שמואל א' א, ט ושמואל א' ג, ג.

22 אפילו המלך, ירבעם בן נבט, שלח את אשתו לשילה לבוא אל אחיה בנס חלה. (מלכים א' יד)

הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה מתאר את השתלשלות מסירת התורה שבעל פה ומתעכב במיוחד על אחיה:

ואחיה השילוני מיוצאי מצרים היה ולוי היה ושמע מִמֶּשֶׁה והיה קטן
בימי משה והוא קיבל מדוד ובית דינו. ואלהו קיבל מאחיה השילוני
ובית דינו.

כאן הייתה חולייה חשובה בהעברת מסורת התורה שבעל פה מהנביא ששמעה עוד מפי
משה רבינו. מקובל לומר, בשם תלמידיו, שהבעל שם טוב למד את תורתו, תורת
החסידות, בחלום מפי אחיה השילוני.²³

הבנה זו של חורבן שילה פותרת קושיות רבות²⁴. אציג אחת מהן:

"ובנימין בכה על צואריו"²⁵ - המדרש כותב שבנימין בכה על צוואר יוסף על משכן
שילה, שעתיד להיחרב²⁶. שואל המהר"ץ חיות (מגילה טז, ב):

איני יודע מה היה לו לבכות, הרי על פי תורה היה עתיד ליחרב, ועיקר
מצות התורה רק שיבנה המקדש בירושלים?

ושם המהר"ץ חיות נשאר בקושייה.

פתרון אפשרי הוא לומר שאמנם תפקודי עבודת ה' במשכן עברו לירושלים, אך עדיין
היה בית ה' בשילה מרכז תורה שיצא ממנו הוראה לכלל ישראל, גם בעת היות בית
המקדש בירושלים. על חורבנה של ישיבה זו, בית-הוראה של דורות מיהושע בן-נון ועד
אחיה ואלהו לפחות, ראוי לבכות.

***

על כן, נקרא הרחוב העולה לשיבתנו "דרך אחיה" בעיר קדשנו שילה המתחדשת, על
שם ראש הישיבה הקדום, אחיה השילוני, כהשראה ללומדי התורה להמשיך ללכת
בדרכו.

23 כתר שם טוב חלק ראשון, קמג.

24 עיין עוד בספר "ארץ חמדה" מאת הרב יחיאל מיכל שטרן, עמוד קמט-קנ.

25 בראשית מה, יד.

26 מגילה טז, ב.